

❖ An Lúibín ❖

7 Meán Fómhair 2017

An teanga eile

Is iondúil go bhfuil inní ar dhaoine faoi staid na Gaeilge. Bheadh iontas ar chuid acu dá dtuigfidís i gceart cé chomh láidir is an teanga. Ní hí Gaeilge na seanfhundúirí atá i gceist anseo ach teanga bheo ilghnéitheach na ndaoine úd a labhraíonn i mbailte móra agus i gcathracha í, sa bhaile agus i gcéin. Cinnte, tá sí breac le habairtí Béarla minic go leor, ach cruthaíonn sin go bhfuil sí i gcumas dul i ngleic le teanga eile agus teacht slán.

Is éard a spreag an smaoinemh seo alt le Katie Walsh san *Irish Times* agus scéal seanphléite á ríomh arís aici: 'After 13 years learning Irish I couldn't hold a conversation'.¹

Ach níor shuigh sí sa chúinne ag caoineadh. Chuaigh sí amach agus chrom ar Ghaeilge a labhairt, cé nach gan dua é: 'For me the challenge was to let go of the fear I had embedded in me from primary school of getting it wrong'. Ba é an tamall a chaith sí i Londain a chuir ag smaoinemh í: 'After moving to London I became quite resentful of the fact that I couldn't speak Irish'. Chloiseadh sí teangacha eile á labhairt agus rith sé léi nár thuig sí roimhe sin cén tábhacht a bhí leis an nGaeilge mar chomhartha féiniúlachta: 'We never saw a value in Irish, it was shrouded in negativity'.

Tá leithéidí eile Kate ann, agus tá Darach Ó Séaghdha ann (fear óg, d'ainneoin litriú seanfhaiseanta a shloinne).² Tá leathanach Twitter aige, 'The Irish for' agus is gearr go bhfoilséofar leabhar leis, *Motherfoclóir: Dispatches from a Not-So-Dead Language*. Tá a chuid podchraolachán le fáil ar <https://player.fm/series/motherfoclor>. Teanga í atá ag snámh lena tuile féin.

Agus tá *Coming Home* ann, leabhar le Michael McCaughan faoina ndearna sé chun seilbh a ghlacadh arís ar an nGaeilge.³ Léigh léirmheas bríomhar le Máire Ní Fhinneadha in *Tuairisc.ie*,⁴ agus éist leis an údar féin ar RTÉ.⁵ Agus féach <http://www.michaelmccaughan.com/coming-home.html>.

An radharc ón gcoigríoch

Is díol spéise i gcónaí dearcadh an eachtrannaigh i leith do thír féin. Is gearr ó thug Tok Thompson, ollamh cúnta ó Dornsife, coláiste de chuid USC (University of Southern California), agus deichniúr fochéimithe cuairt ar Éirinn chun léargas a fháil ar pholaitíocht na hathbheochana.⁶ Chuaigh siad chun cainte le díograiseoirí teanga agus chuir agallamh ar ghnáthdhaoine faoin dearcadh a bhí acu i leith na Gaeilge.

Chaith siad deich lá in Éirinn, iad ag dul go dtí Baile Átha Cliath, Gaillimh, Doire, Béal Feirste agus Gleann Cholm Cille agus ag caint le haon duine a bhí sásta cúrsaí teanga a chioradh. Dar le Thompson, ní bheadh a fhios agat choíche cé uaidh a bhfaighfeá an fhaisnéis is fearr.

¹ <https://www.irishtimes.com/life-and-style/abroad/generation-emigration/after-13-years-learning-irish-i-couldn-t-hold-a-basic-conversation-1.3010120>

² Féach <http://www.thejournal.ie/motherfoclor-irish-language-3557181-Aug2017/>

³ *Coming Home*, Gill and Macmillan, 2017.

⁴ <http://tuairisc.ie/stop-den-bhearla-stad-de-na-leithsceaalta-agus-den-aifeala-agus-labhair-an-focan-rud/>

⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=RdX7qQDBfRU>

⁶ Laura Paisley, 'Immersed in Irish culture, students learn why Gaelic language languishes,' 21 Iúil 2017: <https://news.usc.edu/124865/half-the-worlds-languages-could-be-a-thing-of-the-past-in-the-near-future/>

Bhí Amanda Broder-Hahn orthu siúd a raibh ‘saothar allamuigh’⁷ ar siúl acu. I gcathair amháin rinne sí an obair ab fhearr aici agus í ina suí i gcaifé, ag caint le custaiméirí. Ba shaothar é a lig di eolas a fháil ar chathracha nach bhfaigheadh sí mar thurasóir. Labhair sí le tríocha duine agus shíl a lán acu, go háirithe i mBaile Átha Cliath, nach raibh sa teanga ach rud a bhí á bhrú orthu. Ach bhuail sí le bean a d’aistrigh anall ó Shasana lena fear céile chun dul i gceann obair theicneolaíochta agus a raibh a dhá páiste ag baint taitneamh as an nGaeilge ar scoil (chuireadh a hiníon, cailín trí bliana déag, téacsanna chun a cairde i nGaeilge amháin).

Dhíriigh mac léinn eile, Alan Woodnutt, a aird ar an dearcadh a bhí ag daoine i leith Gaeilge éigeantaí i réigiúin dhifriúla, agus rinne sé anailís ar reitric an ghraifítí a bhí i bhfabhar nó in aghaidh athbheochan na teanga.

Tá gréasán de Ghaeilgeoirí i mBaile Átha Cliath a ghnáthaíonn tithe tábhairne nó caiféanna áirithe, ach fuair Woodnutt amach go raibh a lán daoine i mBaile Átha Cliath i gcoinne na Gaeilge éigeantaí, fiú daoine a bhí i bhfabhar na hathbheochana nó a labhair an teanga iad féin. Shíl siad gur mhó de dhochar a rinne sí ná de shochar. I nGaillimh agus i nGleann Cholm Cille, áfach, shíl daoine gur chuid dá ndúchas an Ghaeilge agus gur chóir í a mhúineadh mar ábhar éigeantach, díreach ar nós an Bhéarla.

I dTuaisceart Éireann, mar a admhaíonn mo dhuine, tá ceist na Gaeilge fíorchonspóideach. Mar sin féin, nuair a fheiceann tú scata Aontachtaithe ag fáil máistreacht ar an teanga, tagann dóchas agat.

Straitéisí teanga

Tá cúpla rud le rá faoi straitéisí teanga ag an Ollamh Diarmait Mac Giolla Chríost (Ollscoil Caerdydd). Ní moladh atá i gceist ach a mhalairt.⁸ Tá na straitéisí sin curtha ar bun in Éirinn, sa Bhreatain Bheag, in Albain, sa Spáinn, sa Nua-Shéalainn agus san Eastóin. Bealach coitianta ag a lán rialtas é chun beartais agus bearta a shocrú.

Deir Mac Giolla Chríost nach bhfuil sna straitéisí úd ach am agus airgead a chur sa dul amú: ‘The term “Language Strategy” implies strategic planning and thinking but those pertaining to the Celtic tongues – Irish, Scottish Gaelic and Welsh – seem to suffer from a propensity to set targets that run counter to that’.

Déarfadh mórán go bhfuil an ceart aige maidir le hÉirinn. I 2010 beartaíodh go ndéanfaí uimhir na gcainteoirí laethúla a ardú ó thimpeall 83,000 go dtí 250,000 faoin mbliain 2030. I 2006 bhí 72148 cainteoir ann; i 2011 bhí 77,185 ann; i 2016 thit sin go dtí 73,803. Is cosúil go mbeidh méadú ann feasta i limistéir chathrach, go háirithe i mBaile Átha Cliath, ach bheadh sé fánach agat a bheith ag súil le borradh iontach.

In Albain foilsíodh plean náisiúnta i 2007 agus é de d’aidhm aige 100,000 cainteoir Gàidhlig a bheith ann faoin mbliain 2041. I 1991 bhí 65,978 ann agus i 2001 bhí 58,652 ann; faoin mbliain 2011 bhí laghdú eile ann go dtí 57,602. Mar a deir Mac Giolla Chríost: ‘Simply, the direction of travel is wholly wrong’.

Sa Bhreatain Bheag bhí siad chun 5% níos mó Breatnaiseoirí a sholáthar i 2011 ná mar a bhí ann i 2001. I 1991 bhí 18.7% de phobal na tíre ina mBreatnaiseoirí; i 2001 20.8% a bhí ann; i 2011 bhí laghdú ann - 19%. Mar a deir Mac Giolla Chríost:

No public evidence has been presented to explain to what extent there is any scientific basis for the target. The setting of iconic targets such as this is not the product of strategic thinking informed by robust social science.

Deir sé go bhfuil gá le pleanáil fhadtréimhseach seachas le cuspóirí a bhaineann le brabach polaitiúil amháin. Sa Bhreatain Bheag tá líon na gcainteoirí traidisiúnta ag titim gan stad, agus is beag feidhm a bhaineann Breatnaiseoirí as seirbhísí poiblí i mBreatnais. Ar na fadhbanna sin ba chóir don rialtas a aird a dhíriú.

⁷ Fieldwork.

⁸ <http://www.democraticaudit.com/2017/07/20/tilting-at-linguistic-windmills-a-million-welsh-speakers/>

Ní dhéanann Mac Giolla Chríost scéal na Gaeilge a scagadh go mion, ach d'fhéadfá a rá nach mór do rialtas na hÉireann an ghaelscolaíocht a chur chun cinn, soláthar na múinteoirí Gaeilge a mhéadú (rud atá ar na bacáin anois) agus stad de dhia beag a dhéanamh den Ghaeilge éigeantach. Seo rudaí a dhéanfaidh sochar do staid na teanga ar fud an domhain (rud atá ráite againn go minic cheana).

Leac Ghaeilge ar an iargúil

Oileán Whidbey (ar thaobh na láimhe clé) agus oileáin eile an cheantair, díreach mar a bheidís i lár an 19ú haois.
Wikimedia Commons

D'ainneoin a ndeachaigh de Ghaeil thar sáile sa 19ú haois agus roimhe sin, níl an oiread sin leaca uaigne ann a bhfuil inscríbhinní Gaeilge orthu, fiú i Meiriceá Thuaidh. Tá ceann den bheagán le fáil faoi láthair i reilig in Coupville ar Oileán Whidbey i dtuaisceart Stát Washington, áit a bhfuil páirc fhiáin náisiúnta. Mar seo a thosaíonn an inscríbhinn: 'Fúr Máire Barrot bás ann so Ap 9 AD 1861 do bhí aon bhlighian dheug air fhíchid daos aici . .'⁹

Ba í an Maire úd bean Shomhairle (Samuel) Maylor, fear a d'fhág Contae Chorcaí i 1847 in éineacht lena dheartháir Tomás. Bhain siad leithinis amach ar Oileán Whidbey a dtugtar Maylor's Point air anois.

I mBostún a tháinig siad i dtír ar dtús; ansin chuaigh siad go dtí Nua Eabhrac ar bord scúnair agus ó dheas thar Chúba nó gur chuir siad Cuing Phanama díobh de shiúl a gcos. Ó thuaidh leo ansin feadh an chósta go dtí gur bhain siad an t-oileán amach. Is beag duine a bhí ina chónaí go buan ann ag an am seachas Meiriceánaigh dhúchasacha a bhíodh ag sealgairacht agus ag marú éisc ann. Cé is moite de sin, bhí mianadóirí, taiscéalaithe agus gaisteoirí ann, iad ag teacht agus ag imeacht. Gabha gunnaí ba ea Somhairle, agus thagadh daoine de gach cine chuige as gach cearn chun gunnaí a fháil deisithe.

D'fhill Somhairle abhaile i 1855 agus phós Máire Bairéad ón Aonach i gContae Thiobraid Árann; ach fuair sí bás i 1861 in aois a bliana is tríocha. Faoin am sin bhí triúr duine clainne acu agus thug Somhairle ar ais leis chun na hÉireann iad. In Éirinn a fuair sé an leac déanta agus thug sé ar ais leis chun Maylors Point. Níorbh áil leis fanacht ina aonar: phós sé Máiréad, gaol le Máire, agus rugadh cúigear duine clainne dóibh. Mar a deirtear: is olc an bhean bheo nach gcuirfeadh bean mharbh.

⁹ Féach <https://www.irishtimes.com/life-and-style/abroad/the-tragic-tale-behind-an-irish-language-headstone-in-washington-1.3188591>

Cúrsaí leighis

An calar lenár linn

Bíodh eagla ort – má tá tú i do chónaí in áit nach bhfuil uisce glan le fáil ann. Luath nó mall beidh tú buailte ag cineál éigin de *Vibrio cholerae*, baictéar an chalais. Is é an baictéar sin is cúis le buinneach uafásach (í an-tanaí ar nós uisce) agus le hurlacan. Beidh tú ag cailleadh uisce do choirp agus is gearr uait an bás. I 1848 agus 1849, le linn an Drochshaoil, is iomaí duine in Éirinn a chuaigh i gcré dá bharr. Inniu féin tá sí ag cur ar bhreis is 3 milliún duine ar fud an domhain agus faigheann breis is 30,000 duine a mbás as gach bliain.

Ní uisce míshláintiúil amháin is cúis leis, ach drochbhia atá salaithe ag cac daonna chomh maith. Is minic a bhualann sé daoine a d'ith iasc nár réitíodh i gceart. Ní bhíonn ach 5% de lucht tolgtha calair i mbaol a mbáis, de ghnáth, ach d'fhéadfadh leath na ndaoine bás a fháil mura raibh cóireáil le fáil. Is iondúil go dtagann sé ar dhaoine go tobann, agus d'fhéadfadh duine idir deich lítear agus fiche lítear de bhuinneach a chur as gach lá.

Ní deacair na hairíonna a aithint. Spadántacht, súile slogtha, béal tirim, craiceann taisfhuar agus lámha nó cosa rocacha. Anáil mhaslach uaireanta agus brú lag fola. Is iondúil go bhfuil crampaí, seachrán agus taomanna ag gabháil leis an gcalar, nó fiú cóma de thoradh éagthroime leictrealaíoch, go háirithe agus páistí i gceist.

Tá a lán vacsaíní le fáil, cé nach bhfuil cosaint iomlán ag gabháil leo. Tá taighde á dhéanamh ar an ollvacsaíniú, rud a bheadh an-fhónta i dtíortha áirithe. San Afraic tá réigiúin mar a bhfuil an calar go dona – an tSomáil, Poblacht Dhaonlathach an Chongó agus Poblacht Éimin, gan ach trí shampla a lua. Ní nach ionadh, is furasta dó dul chun cinn in áiteanna a bhfuil daoine ag teitheadh ón gcogadh.

Tá **Médicins sans Frontières** chun tosaigh sna hiarrachtaí atá á ndéanamh chun srian a chur leis an gcalar agus le galracha eile sna háiteanna úd. Is fiú duit cuairt a thabhairt ar shuímh MSF:

<http://www.msf.org/en/international-activity-reports>

https://www.msf.org.au/?gclid=EAIaIQobChMIl5b-1YmS1gIVXQoqCh2GtAqkEAAAYASAAEgKsffd_BwE

Mura mian leat *An Lúibín* a fháil, cuir teachtaireacht dá réir chun rianach@optusnet.com.au.

If you do not wish to receive this newsletter, please send an email accordingly to rianach@optusnet.com.au.

Leaganacha simplithe

Straitéisí teanga

Tá straitéisí teanga lochtaithe ag an Ollamh Diarmait Mac Giolla Chríost ó Ollscoil Caerdydd sa Bhreatain Bheag. Tá na straitéisí sin le fáil in Éirinn, sa Bhreatain Bheag, in Albain, sa Spáinn, sa Nua-Shéalainn agus san Eastóin. Is é an cuspóir atá acu¹⁰ líon na gcainteoirí dúchais¹¹ a mhéadú go dtí uimhir áirithe.

Deir Mac Giolla Chríost nach bhfuil bunús ceart leis na straitéisí sin. Tá easpa pleanála orthu. Níl méadú mór ag teacht ar chainteoirí Gaeilge in Éirinn ná in Albain, ná ar chainteoirí dúchais na Breataine. Ní féidir na cuspóirí a bhaint amach agus ní léir cén bunús eolaíoch atá leo.

Deir sé go mbaineann na straitéisí le brabach polaitiúil. Níl aon phleanáil fhadtéarmach ann. Sa Bhreatain Bheag tá líon na gcainteoirí traidisiúnta ag laghdú. Ní bhaineann cainteoirí Breataine mórán feidhme as seirbhísí poiblí i mBreatain. Ba chóir don rialtas aird a thabhairt ar na fadhbanna sin.

An radharc ón gcoigríoch

Is gearr ó thug Tok Thompson, ollamh cunta ón University of Southern California), roinnt mic léinn leis go dtí Éire. Bhí siad chun eolas a fháil ar pholaitíocht na hathbheochana. Bhí siad ag caint le díograiseoirí teanga agus daoine eile faoin nGaeilge.

Chuaigh siad go dtí Baile Átha Cliath, Gaillimh, Doire, Béal Feirste agus Gleann Cholm Cille. Dúirt Thompson gurbh fhéidir eolas maith a fháil in áit ar bith.

Chuaigh duine de na mic léinn, Amanda Broder-Hahn, chun cainte le tríocha duine. Rinne sí an obair ab fhearr i gcaifé. Shíl a lán daoine, go háirithe i mBaile Átha Cliath, nach raibh sa teanga ach rud a bhí á bhrú orthu. Ach bhuail sí le bean ó Shasana a bhí ina cónaí lena lánúin agus lena clann in Éirinn, agus dúirt an bhean sin go raibh a clann ag baint taithneamh mór as an nGaeilge ar scoil.

Fuair mac léinn eile, Alan Woodnutt, amach go raibh a lán daoine i mBaile Átha Cliath i gcoinne na Gaeilge éigeantaí, fiú má bhí siad i bhfabhar na teanga féin. Shíl siad go raibh dochar á dhéanamh don teanga ag an nGaeilge éigeantach. I nGaillimh agus i nGleann Cholm Cille, áfach, shíl daoine gur chuid dá ndúchas an Ghaeilge agus gur chóir í a mhúineadh mar ábhar éigeantach.

¹⁰ Is é an cuspóir atá acu – their objective is (to)

¹¹ líon na gcainteoirí dúchais – the number of native speakers